

*Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Peter Widell (udg.):
14. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2012*

Det flade a i prestige- og i hverdagssprog **Har ”det flade a” sejret?**

Jacob Thøgersen
Københavns Universitet

1. Indledning

Vi har i Danmark fra 1930'erne og frem en veldefineret, idealiseret fanebærer for korrekt udtale i form af Radioavisens nyhedsoplæsning. Igennem al den tid Radioavisen har udgjort et korrekthedsideal, har vi i dansk haft en stigmatiseret udtale af kort (a), ”det flade a”. Der har altid været normeret imod denne udtale i radiosprog. Samtidig har sprogforandringsstudier vist at den stigmatiserede udtale var på fremmarch i københavnsk.

Spørgsmålet der behandles her, er hvordan radioavisoplæserne reagerer i samspillet mellem en verserende sprogforandring og klare normative krav. Ændrer de deres udtale af (a) eller fastholder de en ældre udtale? Spørgsmålet undersøges dels gennem en længdeundersøgelse af oplæsninger af Radioavisen fra 1950'erne til 2000'erne, dels ved at sammenligne radioavisoplæsninger fra henholdsvis 1980'erne og 2000'erne med samtidige optagelser af hverdagskøbenhavnsk i form af sociolingvistiske interviews.

Spørgsmålet undersøges med akustiske metoder, nemlig målinger af formant 1 og 2 (F1 og F2). Disse målinger *normaliseres*, og det undersøges om forholdet mellem radioavisoplæsernes (a) og andre vokaler ændrer sig over tid. Dernæst undersøges det på baggrund af unormaliserede formantmålinger hvordan forholdet er mellem Radioavisens mandlige oplæsere og mandlige middelklassekøbenhavnere i sociolingvistiske interviews.

2. De danske a'er – forsøg på en begrebsafklaring

I en fonologisk beskrivelse har dansk to a-fonemer, henholdsvis kort /a/ og langt /a:/ (Grønnum 2005). Traditionelt havde disse én udtale hver, nemlig som en lav bagtungevokal, omtrent som i "lam"/"larm". Gennem de sidste par århundreder er denne traditionelle udtale imidlertid ændret sådan at hvert fonem har to kontekstuelte betingede allofoner, henholdsvis (a)/(α) og (a:)/(α:) i fx "han"/"ham" og "mane"/"larme". Af disse er (a)/(a:) lave eller halvhøje fortungevokaler mens (α)/(α:) er lave bagungevokaler. Det er med få undtagelser sådan at vi finder allofonerne (α)/(α:) før labialer og velærer og (a)/(a:) i andre stillinger, dog sådan at et forudgående eller efterfølgende /r/ evt. i følgende stavelse fører til (α)/(α:)-allofonen, fx "Randers", "Mars", "andre" (Brink & Lund 1975:67ff.). Hvert af de to sæt af allofoner (a)/(a:) og (α)/(α:) kan naturligvis realiseres på uendelig mange måder, vokalartikulation er jo et kontinuum uden naturlige grænser. Allofonerne er altså *variable*, og efter sociolingvistisk tradition benytter jeg notationen med rund parentes, (a), til at markere variable, mens skarpe parenteser benyttes til at markere et bestemt artikulationssted. Et (a) kan altså have uendelig mange udtaler, og fx udtales som [a] eller [æ]. Fonemnotationen med skråstreg, /a/, benyttes om den abstrakte fonologiske kategori, dvs. hvor (a) og (α) er bundne varianter af samme underliggende fonem. Selvom udtalen af allofonerne varierer kontinuert, opfatter man normalt at hver af a-allofonerne udtale kan opdeles i to kategorier. Dette er mest udtalt for (a)- og (a:)-allofonerne hvor den ene realisation endda har fået et særligt navn i daglig tale, nemlig "det flade a". Et "fladt a" er med andre ord en udtalevariant af fortungeallofonen (a) af fonemet /a/ som opfattes som bemærkelsesværdig eller markeret i kontrast til alternativet, den "normale" eller "lave" udtale af (a). Den præcise afklaring af hvad der kendetegner et "fladt a", bl.a. om både korte og lange a'er kan være "flade", afhænger til dels af den enkelte forfatter. Det vender vi tilbage til nedenfor. Også for (α)- og (α:)-allofonerne findes der både en "normal" og en "markeret" udtale hvor den markerede er mere tilbagetrukket end den "normale". Denne variabel vil jeg dog ikke komme nærmere ind på her.

3. Definitioner af fladt a

Den ældste beskrivelse jeg har kunnet finde, der nævner at der er variabilitet i udtalen af *a*-vokalen på dansk, er hos Georg Forchhammer (1895-1898:29). Han nævner dels standardudtalen (“den Udtale, den faar efter r”) og dels “den mere æ-agtige, vi sædvanlig har paa Dansk, og som navnlig er udpræget i ’det Københævniske’” (Forchhammers anførselstegn og satiriske stavning). Den “æ-agtige” udtale karakteriseres ved “[dens] ufuldstændig tilbagetrukne Tungerodsstilling” som står i modsætning til “den noget renere Udtale, som vi har i ordet *Krat*” (ibid:35). Om ikke før har vi her i 1895 en beskrivelse af at dansk har to forskellige udtaler af /a/-fonemet, og at den ene, den tilbagetrukne og “rene”, er at foretrække frem for den mere fremskudte, “æ-agtige”, “københævniske” og ”sædvanlige”. Det er i sig selv et studie værd hvordan den udtale ”vi sædvanlig har paa Dansk” kan stå i modsætning til standardudtalen og samtidig være både ”sædvanlig” og ”udpræget i det københavnske”... Bemærk at det der kritiseres hos G. Forchhammer, er at der overhovedet findes allomorfi i udtalen af /a/-morfemerne, mens diskussionen senere kommer til at handle om den mest korrekte udtale af (a)-allofonen. Dette er fx tilfældet hos en anden Forchhammer, Jørgen, vist nok en bror til Georg, som 25 år senere omtaler 3 forskellige danske *a*’er, igen er der nogle “rigtige” udtaler og en forkert:

...bei [a] finden wir die zwei gleichen Formen, das normale (italienische) [a] in *Hat* und ein weiteres, mehr dem bühnendeutschen ähnliches [ɑ:] in *Arme*. Hierzu kommt aber noch ein ausgesprochen [æ]-artiges, fast als Mittelzungenvokal artikuliertes [a_æ] [...] in *lave* [la_æve], *lav* [la_æ’v]. Von diesen drei Formen gilt die erstgenannte, mittlere (italienschen) [a] als die beste Aussprache des kurzen dänischen a [...]: *Hat* [hat], *mig* [maj], *nej* [naj’].

(J. Forchhammer 1924:177) (lydskriften er tilpasset Dania, undertagen for det særlige [a_æ] som formentlig svarer til Danias [ä]).

Derefter følger en beskrivelse af at københavnsk tit gør dette forkert og udtaler *hat* med den “æ-agtige” vokal, og *nej* og *mig* med den

tilbagetrukne. Her er det altså ikke længere eksistensen af to forskellige *a*-kvaliteter der kritiseres (selv om det foretrækkes at bruge én og den samme), det er derimod at den fremskudte af de to *a*-kvaliteter udtales for højt, æ-agtigt, og/eller at man (i København) distribuerer vokalkvaliteterne forkert. Måske belyser J. Forchhammer indirekte en grund til kritikken af de forkerte, danske *a*'er. Forchhammer skriver på tysk og sammenligner eksplicit med tysk (bogen er en introduktion til dansk for tysktalende). Bogen er også udgivet i Tyskland, og J. Forchhammer var uddannet i sang i Tyskland og underviste i stemmelære og fonetik ved tyske universiteter. Det er ikke aldeles usandsynligt at en medvirkende årsag til hans kritik af de danske *a*'er (som er gentaget i utallige generationer af danske stemmepædagoger som kan trække deres faglige arv tilbage til Forchhammerne) skyldes uoverensstemmelser mellem tysk der passer til hans systematiske beskrivelser, og dansk der ikke gør.

Hos begge Forchhammerne må man antage at "de forkerte" *a*'er kan være både kort (*a*) og langt (*a:*). Det gælder også i det meste af den senere normative litteratur som vi vender tilbage til senere. Her hvor det primært drejer sig om at definere hvad et "fladt *a*" er, er det dog vigtigt at nævne at der inden for dansk (socio)lingvistik har været en tradition for kun at bruge termen "fladt *a*" om kort (*a*). Fx hos Gregersen (2009) som giver to arbejdsdefinitioner på "fladt *a*", dels at det er "æ-agtigt" og dels at det "minder om det lange *a*", [*á*]. Den første beskrivelse, at det er æ-agtigt, minder jo om Forchhammernes definitioner, men det er især den sidste definition, nemlig at "fladt *a*" er et kort (*a*) som har samme artikulationssted som det lange (*a:*) som benyttes i sociolingvistikken fra Brink & Lund (1975) og frem, fx hos Jørgensen (1980), Gregersen & Pedersen (1991) og Maegaard m.fl. (i tryk).

Når jeg nedenfor undersøger om radioavisoplæsernes *a*'er er blevet "fladere" er der altså spørgsmål om to forskellige bud på hvad fænomenet er, nemlig om det kun er kort (*a*) eller også langt (*a:*), og to forskellige andre vokaler at sammenligne med; dels kan man sammenligne (*a*) og (*a:*) med (æ), og dels kan man sammenligne (*a*) med (*a:*).

Det flade a i prestige- og i hverdagssprog ...

4. Det udskældte flade a

Forchhammernes beskrivelser har allerede indikeret at beskrivelsen af nogle a'er som "flade" ikke er objektiv. At et a er "fladt" (eller som Forchhammer ville sige, er "æ-agtigt"), indikerer at taleren er fra København og formentlig yngre da der jo er tale om en udtale i forandring. De illustrerer dog ikke helt *hvor* kraftigt udskældt "det flade a" har været. Det gør derimod dette citat fra filologen Brøndum-Nielsen:

Vi maa inderligt ønske, at Tidens skandinaviske Strømning kunde hjælpe til at udrydde den uhyggeligt tiltagende æ-udtale (i "Gade" og "glade"...), en ildelugtende Svamp i sproget. (Læserbrev i *Berlingske Aftenpost* 24.10.40, citeret fra Jacobsen 1973:176).

Og at det ikke bare var en kort tid at der var folkelig opmærksomhed omkring a'erne illustreres af at der i 1979 blev stiftet en forening, Modersmål-Selskabet, bl.a. til dets bekæmpelse. Som en af Modersmål-Selskabets stiftere mindedes i et radioprogram fra 2010:

[Modersmål-Selskabet] fandt at det var nødvendigt [at stifte selskabet], for man var begyndt at tale, ikke alene ungdommen, men måske især ungdommen, begyndt at tale meget fladt, man kunne ikke høre forskel på vokalerne, og man sagde æ i stedet for a.

(Gerda Thastum Leffers i *Sproglaboratoriet* 26.8.2010)

Som man kan se her er "flade" (eller hævede) a'er altså ikke bare en objektiv beskrivelse af sproglig variation, det er et stigmatiseret træk. Der er ikke bare tale om at man observerer at nogle danskere, fx yngre københavnere, udtaler (a) anderledes end ældre. "Det flade a" er en fejl, en sygdom i sproget og måske endda et kommunikativt problem. Talepædagoger som fx Vanggaard (1970) går heller ikke af vejen for at beskrive "flade a'er" som patologiske og i nogle tilfælde endda udtryk for psykiske problemer. Her er en karakteristisk beskrivelse af en københavnsktalende:

Jacob Thøgersen

Det karakteristiske for hans københavnske tale var fordrejede, snævre vokaler og fordrejede diftonger [...]. De fordrejede vokaler – han sagde for eksempel [gæð] for gade – skyldtes den fastlåsedede kæbe, og de fordrejede diftonger en svigtende svælgrumsresonans. [...] på grund af disse begrænsninger ville han hellere være færdig så hurtigt som muligt. Han kunne ikke hvile ud, medens han talte, endsige udtrykke en sjælelig impuls
(Vanggaard 1970:82-83).

5. Radioavisen som udtaleideal

Hvorfor undersøge a-udtale i Radioavisen, kan man spørge sig selv. Mit argument er at Radioavisen udgør et særligt ophøjet ideal i det danske sprogsamfund. Det er her man ifølge almindelig lægmandsopfattelser finder det bedste og mest korrekte danske talesprog. Hvis man, som mig, er interesseret i hvordan en stigmatiseret variant opstår, benyttes som social markør og evt. mister sin betydningskraft, er det interessant at undersøge et udtaleideal, en norm. På den ene side fordi normen til enhver tid afspejler hvad der på det tidspunkt opfattes som korrekt, på den anden side fordi normen selv er med til at definere hvad der på en given tid er korrekt. Så vidt jeg kan se er mediesproget den eneste standard som alle danskere har tilgængelig, og som de kan bruge til at måle deres eget og andres sprog op imod. Og blandt mediesproget mener jeg som sagt at Radioavisens oplæsning har rang som det mest korrekte. Denne opfattelse finder jeg understøttet fx i interviews hvor jeg tidligere har hørt informanter sige sådan noget som:

... jeg [mener ikke] at vi skal have et meget rent sprog. Det synes jeg ikke vi skal. Men tilsvarende så synes jeg at det skal være mere rent når det er officielt, og når det er Radioavisen og TV-avisen. Og begynder det at blive alt for popsmart dér, så rejser nakkehårene sig på mig
(Thøgersen 2007:237).

Man finder også opfattelsen af nyhedsoplæsninger som særligt korrekte i DR selv. Fx har sprogredaktør Martin Kristiansen i en personlig kommentar til mig sagt at DR tilstræber ”korrekt” sprog fordi det er et tegn på ” troværdighed” (se i øvrigt Kristiansen, i trykken). Blandt

Det flade a i prestige- og i hverdagssprog ...

medieudsendelser er det især nyhedsudsendelserne der ønsker at opbygge et image af troværdighed.

Hvis man accepterer at Radioavisen er et *locus* for særligt korrekt sprog og man ved at ”fladt a” er det måske mest udskældte udtalefænomen i det 20. århundrede, er det ikke overraskende at ”flade a’er” i mediesprog har været diskuteret højt og længe. Faktisk var kritikken allerede tidligt så omfattende at a-udtalen fik plads i DR’s første jubilæumsbog, Breidahl og Rées *Danmarks Radio 1925-1940*. Her står der om speakerens kvaliteter:

“Er hans A ikke bredt nok, er der Jyder der frabeder sig ‘dette flæde Københavneri’, og skulde han komme for Skade at sige *Gæde* i Stedet for *Gade* rykker hele den gamle Garde ud”
(Breidahl og Réé 1940:159).

Se også vittighedstegningen fra Berlingske Tidende 1962, som står som et ekko af Georg Forchhammers omtale af “det Københævniske” og Breidahls og Rées “flæde Københavneri” (Figur 1).

»Vil De prøve at sige A!«
Tegning af Hørulf
Jensenius til Berlingske
Tidende august 1962. Tekst:
»Medarbejderne i radio og
TV skal have undervisning i
bedre sprogbrug. – Af en
forventet meddelelse i den
danske radio: – Dæ der
klæges en del over
speakerens flæde udtæle æ’
det danske sprog, vil
programdirektør Dæhlerup
snærest foretæge en
undersøgelse...«

Figur 1: Vittighedstegning fra Berlingske Tidende, trykt i Skovmand (1975:317)

Jacob Thøgersen

Den samme kritik af ”flade a’er” findes i DR’s/Statsradiofoniens egne udtale- og sprogvejledninger, fx:

“A bør holdes i tilbørlig Afstand fra æ; der skal være hørlig Forskel mellem *glade* og *glæde*, *Hale* og *Hæle*, *Palle* og *Pelle*, *kalder* og *kælder*, *Stald* og *Stel*, *Land* og *Lænd*, *Tante* og *tændte*”

(Albeck 1940:4).

og:

Der hersker desværre, især blandt yngre danskere, en skræmmende ustabilitet i vokalbrugen. Mange vokaler kommer ud, som betyder det ikke spor, om man rammer rigtigt eller aldeles ved siden af. [...] en /a/-lyd bliver udtalt som et /æ/. Så hører vi om ‘Æ-kassens formand...’, ‘grevinde Ælexændra...’ [...], golfspilleren Søren /hænsn/ [...], /mæ:låsyndrom/ [...], /sdæ:dig/

(Skyum-Nielsen 2008:356, Skyum-Nielsens lydskrivning).

Det er påfaldende at alle disse citater tilsyneladende beskriver samme fænomen over en periode på mere end et århundrede: Nogle, især unge og københavnere, udtaler (a) forkert sådan at det lyder ligesom (æ). Spørgsmålet er nu om det *er* samme fænomen der kritiseres, om det altså er et eksempel på stabil variation mellem generationer, eller om det er et eksempel på konstant udvikling sådan at én generations ”normale” a svarer den forrige generations ”flade a”. Det andet man samtidig kan spørge sig selv om er hvilken rolle Radioavisen og andet mediesprog spiller: Er den det konserverende element som udgør en stabil standard som de unge københavnere adskiller sig fra, eller udgør den et ”bevægeligt mål” sådan at standarden hele tiden ændrer sig?

6. (a)-udtale i Radioavisen 1956-2010

Til undersøgelsen af udtaleændringer i Radioavisen benyttes optagelser af ca. 7 timers oplæsninger der spænder over perioden 1956-2010. Der optræder i alt ca. 41 talere¹ heraf 5 kvinder. For hver taler måles F1 og

¹ Ca. 41 fordi det kan være svært at bedømme om det er den samme oplæser man hører i flere forskellige programmer, eller det er forskellige.

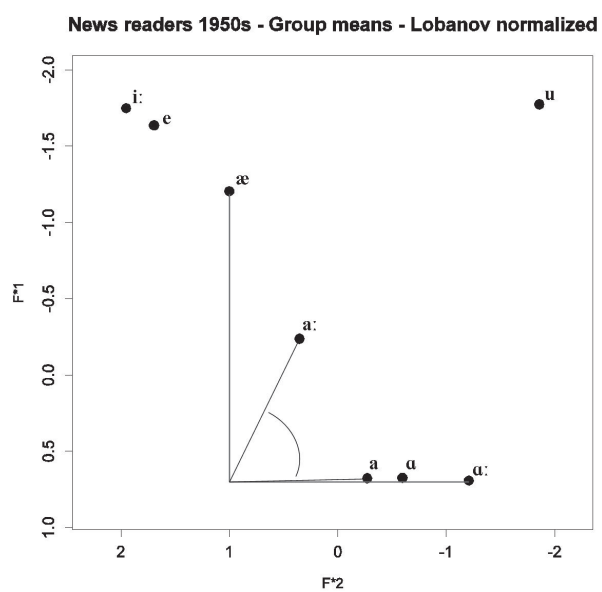
Det flade a i prestige- og i hverdagssprog ...

F2 i de fire a-variable (a), (a:), (α), (α:) samt fire vokaler der bruges som referencer for a'erne, nemlig (i:), (e), (æ) og (u). For nærmere beskrivelse af proceduren, se Thøgersen (i trykken).

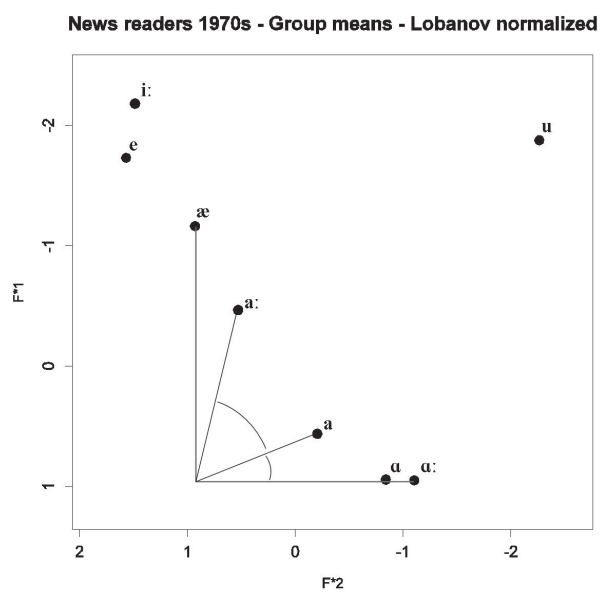
Til den første sammenligning af radioavisoplæserne over tid benyttedes *normaliserede* formantmål. Det vil sige at hver talers formantmål justeres sådan at der kan sammenlignes på tværs af talere. Populært sagt er normalisering en form for normalforskydning og skalering af den enkelte talers formantrum sådan at forskelle på grund af fx fysik udraderes. Hvis man ikke normaliserer data, vil målene give nogle systematiske fortegnelser. Bl.a. har kvinder normalt højere formanter end mænd, andelen af kvinder i en stikprøve ville derfor forskyde gennemsnittet. Efter at formantmålene er normaliseret, kan der beregnes gennemsnitlige F1/F2-værdier per vokal per årti og disse kan plottes i et x/y-koordinatsystem med F2 på y-aksen og F1 på x-aksen. Når akserne spejles sådan at laveste værdier er øverst og længst til højre, fremkommer der et rum som i nogen grad ligner det kendte kardinalvokalsystem (se fx Grønnum 2005:109 og 268). Alle normaliseringer og grafiske fremstillinger er lavet med NORM (Thomas & Kendall, <http://ncslaap.lib.ncsu.edu/tools/norm/>). Af pladshensyn præsenteres der her kun plot fra tre årtier, nemlig 1950'erne, 1970'erne og 1990'erne. De øvrige årtier viser de samme udviklinger (se Thøgersen (i trykken) for en mere udførlig datapræsentation).

I hvert plot ser man placeringen af vokalerne i et x/y-rum. For at gøre det lettere at se udviklingerne i (a) og (a:), de to vokaler der er i fokus her, har jeg tilføjet støttelinjer til de to nabovokaler, henholdsvis (æ) og (α:).

Jacob Thøgersen

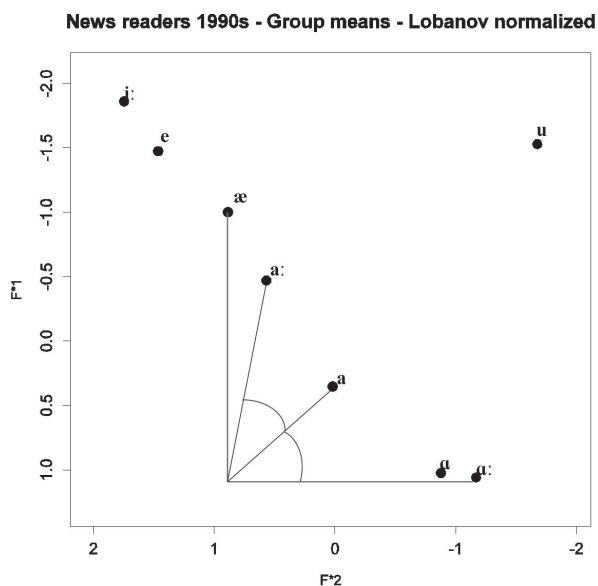

Figur 2: Nyhedsoplæsere 1950'erne, normaliserede gennemsnitsværdier

Figur 3: Nyhedsoplæsere 1970'erne, normaliserede gennemsnitsværdier

Det flade a i prestige- og i hverdagssprog ...

Figur 4: Nyhedsoplæsere 1990'erne, normaliserede gennemsnitsværdier

Når man sammenligner billederne, er udviklingerne i placeringen af (a) og (a:) ret tydelige: i 1950'erne lå (a) lige så lavt som og kun en anelse mere fremskudt end (æ). Når man ser på 1990'erne er (a) klart adskilt fra (æ) i højde så vel som mere fremskudt. I alle årtierne ligger (a:) markant højere end (a), og det nærmer sig tydeligt (æ). Kort sagt, Radioavisoplæsernes standard-a'er (både korte og lange) bliver højere og højere over årtierne. Til spørgsmålet om Radioavisen udgør en stabil norm eller et bevægeligt mål, kan man altså ret entydigt sige at den udgør et bevægeligt mål. Og som konsekvens for opfattelsen af "fladt a" kan man konkludere at det Albeck i 1940'erne hørte som "fladt", formentlig svarer til det Skyum-Nielsen i 2000'erne hørte som "normalt" (eller måske endog konservativt).

Forskellen mellem (a) og (a:) bliver lidt mindre over årene, og tilsvarende bliver forskellen mellem (a) og (a:) på den ene side og (æ) på den anden side også gradvist mindre. Der er dog ikke overlap mellem nogen af vokalerne, og når man undersøger distributionen af vokalerne, kan man se at langt de fleste talere har statistisk signifikant

Jacob Thøgersen

forskel mellem (a) og (a:) og mellem (a) og (æ). I de sidste årtier har omtrent halvdelen af talerne dog ikke signifikant forskel på (a:) og (æ) (se Thøgersen, i trykken).

Meget tyder altså på at det ”flade a” har gjort sit indtog i Radioavisens prestigesprog. Det ser ud som om Jørgensen (1980) havde ret da han proklamerede at: ”det flade a vil sejre”. Hvordan kan det så være at nye sociolingvistiske undersøgelser fra DGCSS (Maegaard m.fl. i trykken) konkluderer at ”fladt a” er på tilbagetog i København? Jeg tror noget af svaret kommer frem når man sammenligner Radioavisoplæserne med københavnske talere optaget i 1980’erne og 2000’erne.

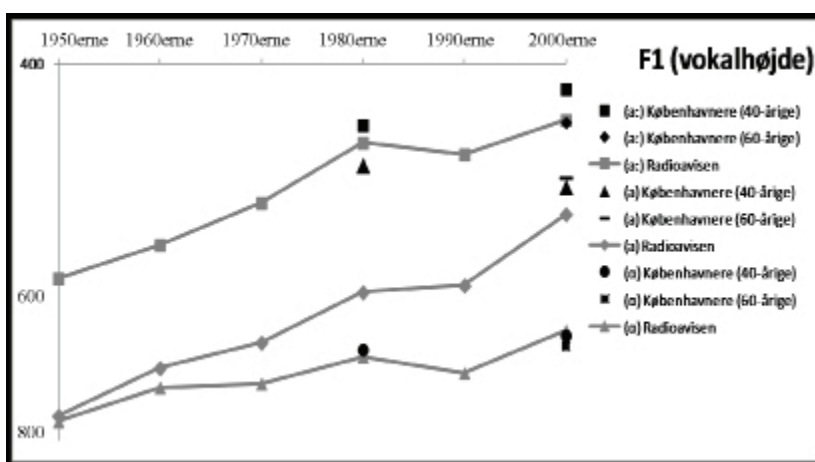
7. Radioavisoplæsere sammenlignet med københavnske talere

Som sammenligningsgrundlag benyttes her formantmålinger som Vanessa Wolter og Kirsten Appel har foretaget på sociolingvistiske interviews i DGCSS’ korpus i forbindelse med deres undersøgelse (Appel & Wolter 2012). Her indgår i alt ti mandlige middelklasse-talere. De fem af dem er optaget to gange, henholdsvis i 1980’erne hvor de var i 40’erne og i 2000’erne hvor de var i 60’erne. Derudover indgår også en gruppe der var i 40’erne i 2000’erne. For at simplificere sammenligningen viser jeg her kun målinger af F1 (analog til vokalhøjde), fordi, som vi så af de foregående plots, det især er i højden der sker en udvikling; udviklingen i F2 er underordnet udviklingen i F1. Ydermere benyttes unormaliserede data fordi det er den eneste måde at sammenligne tal over tid på uden at inddrage hele vokalrummet. Fordi der benyttes unormaliserede formantmålinger, sammenlignes der kun med mandlige radioavisoplæsere.

Hypotesen er som følger: Hvis talere har gennemført ”fladt a”, har de sammenfald i vokalhøjde (og dermed F1) mellem (a) og (a:) (jf. Gregersens definition af ”fladt a”). Radioavisen udgør en særlig stærk ”korrekthedsbastion” for dansk talesprog, hvis ”fladt a” altså findes i Radioavisen, har det sejret. Og efter samme logik om Radioavisens særlige status: En af grundene til at vi hører nogle (a)’er som flade, er at de skiller sig markant ud fra normen. Radioavisen udgør her en tilgængelig version af normen, ikke dermed sagt at Radioavisen *er* normen for korrekt dansk talesprog, men Radioavisens oplæsere må

Det flade a i prestige- og i hverdagssprog ...

forventes at holde sig inden for det acceptable i normen og dermed afspejle den til enhver tid gældende norm. Der findes altså efter denne logik to forskellige markeringer af om en taler har ”fladt a”, dels en intern: falder hans korte (a) sammen med hans lange (a:)? dels en ekstern: skiller hans korte (a) sig markant ud fra det man kan høre i Radioavisens prestigenorm? Ud fra disse betragtninger kan vi måske forstå forvirringen om om ”fladt a” har sejret eller er i tilbagegang.

Figur 5: Mandlige radioavisoplæsere sammenlignet med københavnske talere

Figuren viser dels kurver over udviklingen i tre vokaler nemlig kort (a), langt (a:) og (som reference for de andre) kort (α). Som man kan se falder F1 i alle tre vokaler over tid, præcis som vi så i plottene tidligere. Forskellen er størst for kort (a) som altså starter med at ligge på højde med (α), men gradvist nærmer sig (a:). Det er alt sammen udviklinger der også kunne ses af de forrige plots, selvom data her altså er behandlet lidt anderledes. Figuren viser imidlertid også noget nyt. For hver af de tre grupper af københavnske talere plottes deres middelværdier for hver af de tre vokaler. Der er som sagt én gruppe i 1980'erne, 40-årige, samt to grupper i 2000'erne, 40- og 60-årige. Fordi jeg er interesseret i at sammenligne med generationer af talere snarere end specifikke individer, benyttes samme symbol for 40-årige

københavnere i 1980'erne og 2000'erne uanset at det er de samme individer der udgør gruppen af 40-årige i 1980'erne og 60-årige i 2000'erne. Ser vi først på 1980'erne, ser man at københavnernes udtaler deres (a:) og (α) omtrent samme sted som radioavisoplæserne. Med hensyn til (a) derimod er billedet et helt andet. Københavnerne udtaler (a) omtrent lige så højt som (a:), altså som relativt "flade a'er" efter Gregersens definition². Bemærk også hvor stor forskel der er mellem deres udtale og den man kan høre i Radioavisen; københavnernes udtale af (a) har praktisk talt samme højde som Radioavisens (a:), ikke som dens (a).

Går man frem til 2000'erne, er billedet et helt andet. Bemærk først at der kun er ret små forskelle mellem de to generationer af københavnere. Den forskel der er, indikerer at yngre københavnere har større afstand mellem (a) og (a:) – altså i overensstemmelse med fortolkningen at de har mindre (eller færre) "flade a'er". Den helt store udvikling er dog at Radioavisoplæserne så at sige har indhentet københavnernes udtale af (a). Hvor københavnernes har sænket deres (a) en smule og hævet deres (a:) (og dermed opnået større forskel), er radioavisoplæsernes udtale af (a) hævet markant og deres (a:) kun marginalt.

Hermed kan vi vende os mod spørgsmålet om om "det flade a har sejret" i betydningen at det har vundet indpas i prestigenormen, eller om det omvendt er i tilbagegang: Hvis "fladt a" betyder sammenfald i højde mellem (a) og (a:), så ser "fladt a" ud til at være i tilbagegang. Det fandtes i 1980'erne i København, men findes ikke mere, og det har aldrig fandtes i Radioavisen. Hvis man med "fladt a" mener "et (a) som er markant højere end det man kan høre i standardsproget", så må konklusionen også være at "fladt a" er i tilbagegang. Det påfaldende ved denne analyse er imidlertid *årsagen* til at markeringen er ved at forsvinde. Det skyldes nemlig ikke (eller ikke primært) at københavnere er i færd med at sænke deres (a)-udtale. Det skyldes snarere at prestigestandarden her udtrykt ved Radioavisen – på trods af et århundredes intens kamp for det modsatte – gradvist har

² Bemærk dog at Appel og Wolter finder statistisk signifikante forskelle i både F1- og F2-værdier på (a) og (a:) hos langt størstedelen af deres informanter. Ingen (eller kun ganske få) informanter har et reelt sammenfald i højde imellem de to vokalkvaliteter.

Det flade a i prestige- og i hverdagssprog ...

hævet sit. Hvis man derimod opfatter ”fladt a” som et akustisk eller artikulatorisk fænomen, fx et bestemt sted i kardinalvokalskemaet, så må man konkludere at ”fladt a” har sejret stort. Bemærk nemlig at kort (a) i Radioavisen i dag udtales tydeligt *højere* end langt (a:) gjorde i 1950’erne. Standard-(a) i dag har altså ikke bare samme højde som det udskældte ”flade a” havde i 1950’erne, det er endnu højere.

Den mest rimelige konklusion er nok at fastholde at ”fladt a” er en social og ikke en fonetisk kategori. Så længe der er nogen der diskuterer (og kritiserer) ”flade a’er”, så findes de som en sociolingvistisk variabel – om end variabelen altså kan have foranderligt indhold.

Når ingen længere benytter ”fladt a” som identitetsmarkør eller benytter andres ”flade a’er” som diskriminationsgrund, så er ”det flade a” dødt. Og det gælder hvad enten årsagen er at varianten er forsvundet eller varianten er enerådende. Kun når der er variation, er der en variabel. Som vi har set diskuterede Skyum-Nielsen stadig ”fladt a” i 2008, men måske tilhørte han (og vi) de sidste generationer for hvem ”fladt a” var dansks mest stigmatiserede udtalevariant.

Litteratur

- Albeck, Ulla (1942) *Farlige ord*. København: Schultz forlag.
- Appel, Kirsten & Vanessa Wolter (2012) *Akustisk undersøgelse af kort og langt /a/ i københavnsk i apparent og real time*, upubliceret BA-afhandling, Københavns Universitet.
- Breidahl, Axel & Knud Rée (1940) *Danmarks Radio, den danske Statsradiofoni gennem 15 Aar*. København: Chr. Erichsens forlag.
- Brink, Lars & Jørn Lund (1975) *Dansk Rigsmål 1-2*. København: Gyldendal.
- Forchhammers, Georg (1895-8) *Udkast til en dansk artikulationslære*. Særtryk af ”Tidskrift för Döfstumskolan”.
- Forchhammer, Jørgen (1924) *Die Grundlage der Phonetik*. Heidelberg: Carl Winter’s Universitätsbuchhandlung.
- Gregersen, Frans (2009) ”Forgængere og Bagmænd”. Asgerd Gudiksen m.fl. (red.) *Dialektforskning i 100 år*. København: Afdeling for Dialektforskning:83-106.

Jacob Thøgersen

- Gregersen, Frans og Inge Lise Pedersen (red.) (1991) *The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics* 1-2. København: Reitzel.
- Grønnum, N. (2005) *Fonetik & Fonologi*, Akademisk Forlag.
- Jacobsen, Henrik Galberg (1973) *Sprogrøgt i Danmark i 1930'rne og 1940'rne*. Dansk Sprognævns skrifter 6. København: Dansk Sprognævn.
- Jørgensen, Jens Normann (1980) *Det flade a vil sejre*. Upubliceret specialafhandling. Københavns Universitet.
- Kristiansen, Martin (i trykken) Spontansprog i folkets tjeneste. Om good-enough-revolutionens betydning for fremkomsten af nye sprognormer i de danske public service-medier, *Copenhagen Studies in Language*.
- Maegaard, M., Jensen, T.J., Kristiansen, T. & Jørgensen, J.N. (i trykken): Diffusion of Language Change: Accommodation to a moving target, *Journal of Sociolinguistics*.
- Skovmand, Roar (red.) (1975) *DR 50*. København: Danmarks Radio.
- Skyum-Nielsen, Peder (2008) *Godt Dansk*. Odense: Syddansk Universitetsforlag og Danmarks Radio.
- Sproglaboratoriet*. Tilrettelagt af Christoffer Emil Bruun. Danmarks Radio P1, 26. august 2010.
- Thomas, Erik & Tyler Kendall: *NORM. The Vowel Normalization and Plotting Suite*. <http://ncslaap.lib.ncsu.edu/tools/norm/norm1.php>. (15. november 2012).
- Thøgersen, Jacob (2007) *Det er meget godt som det er... er det ikke?*. Oslo: Novus.
- Thøgersen, Jacob (2013) Vil De prøve at sige A? ”Fladt a” i Radioavisen 1950-2010, *NyS* 43:101-132.
- Vanggaard, Grethe (1970) *Stemme, tale og udtryk*. København: Nyt Nordisk Forlag.